

УДК: 657:657.47:665.6:334.716

П'ятничук Ірина Дмитрівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ І МЕТОДІВ БЮДЖЕТУВАННЯ

У статті досліджено питання визначення системи бюджетування в сучасних ринкових умовах як самостійної системи. Обґрунтовано основні завдання необхідні для упровадження системи бюджетування. Проведено аналіз літературних джерел стосовно визначення принципів бюджетування. Здійснено систематизацію принципів бюджетування та їх уточнення. На основі проведеного дослідження виокремлено принципи, яких доцільно дотримуватися при здійсненні бюджетування. Опрацьовано класифікацію методів бюджетного планування. Охарактеризовано методи бюджетного планування за способом розрахунку планових бюджетних показників. За результатами проведеного дослідження виділено додаткові методи, які враховуватимуть специфіку промислових підприємств.

Ключові слова: бюджетування, планування, принципи бюджетування, методи бюджетного планування, бюджет, підприємство.

Постановка проблеми. Виокремлення бюджетування як самостійної системи зумовлене сукупністю інтеграційних процесів, які відбуваються у середовищі діяльності вітчизняних підприємств. Ефективність такої системи залежить від чіткості поставлених завдань, оптимального визначення складових елементів та злагодженого їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних основ системи бюджетування займалися такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як: В. В. Бабіченко, А. Баландіна, Т. Г. Бень, А. В. Бугай, Н. В. Бугас, С. О. Джерелейко, Є. Добровольський, С. Б. Довбня, А. П. Дугельний, Е. Дуда-Пехачек, І. В. Зятковський, О. М. Калініна, С. Є. Ковтун, М. Х. Корецький, О. Й. Косарев, О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник, Ю. Л. Овдій, М. Ф. Огійчук, Ю. О. Оліфірова, С. В. Онищенко, Е. Новак, В. Н. Самочкин, С. А. Сидоров, М. І. Скрипник, В. В. Смачило, О. О. Терещенко, Р. Фрейзер, Дж. Хоуп, В. Е. Хруцький, О. Г. Череп, Ю. В. Чибісов, О. В. Шеремета, Ю. О. Шумило та ін. Однак, питання визначення бюджетування як самостійно-сформованої системи та уточнення її принципів та методів, залишається вивченим недостатньо.

Постановка завдання. Метою роботи є систематизація підходів до визначення принципів і методів бюджетування, а також їх уточнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження поняття «бюджетування» дало можливість сформулювати власне бачення стосовно трактування цього терміну, розуміючи під цим управлінську технологію, яка через призму системи бюджетів, які

побудовані із урахуванням галузевої специфіки, забезпечує організацію роботи як відокремлених структурних підрозділів, так і підприємства в цілому, із застосуванням операцій з планування, організації, обліку, аналізу, регулювання, мотивації та контролю за доходами і витратами, активами і пасивами, грошовими потоками та іншими аспектами діяльності, для прийняття ефективних управлінських рішень з метою досягнення поставлених стратегічних цілей.

Проведений аналіз наукової літератури дав змогу зробити висновок, що якісний розвиток бюджетування можливий лише за умови функціонування налагодженої системи бюджетування, що формується із дотриманням відповідних принципів та методів бюджетного планування.

Слід відмітити, що процес упровадження бюджетування починається з узгодження генеральної цілі й поставленої стратегії підприємства із такими завданнями бюджетування:

- сприяння виявленню ризиків та зниженню ймовірності їх настання;
- здійснення цільової орієнтації та координації структурних підрозділів підприємства;
- підвищення гнучкості, пристосованості до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників;
- визначення обсягу запланованих надходжень та витрат грошових коштів (у розрізі всіх джерел і видів діяльності) виходячи із прогнозованого обсягу виробництва;
- аргументування вибору альтернативних варіантів у прийнятті управлінських рішень;
- обґрунтування рівноваги надходження та витрачання грошових коштів для забезпечення платоспроможності підприємства;
- оцінювання рівня досягнення поставлених цілей;
- здійснення аналізу ліквідності та фінансової стійкості підприємства;
- проведення оперативного контролю за відхиленнями показників відповідно до бюджетних;
- мотивування працівників на досягнення загальної мети підприємства;
- створення ефективної системи фінансового менеджменту;
- підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства;
- створення консолідованої звітності;
- підвищення ефективності управління підприємством у цілому [14, с. 42].

Поряд з цим, як доречно зазначають російські вчені О. П. Дугельний та В. Ф. Комаров, упровадження цієї технології вимагає: визначення складу бюджетних форм, сукупності планових показників і методів їх розрахунку; побудови системи обліку у розрізі прийнятої на підприємстві сукупності бюджетних форм; розробки методів контролю та аналізу виконання бюджетів; запровадження регламентів розгляду та коректування бюджетів посадовими особами підприємства, включаючи процедуру прийняття рішень по регулюванню відхилень, виявлених за результатами аналізу фактичного виконання бюджетів [5, с. 14].

З метою ефективного впровадження системи бюджетування суттєвою є науково-обґрунтована розробка та дотримання принципів бюджетування. Серед науковців немає єдиного підходу щодо чіткого визначення останніх. Тому нами здійснено узагальнення поглядів дослідників щодо принципів системи бюджетування в таблиці 1.

Таблиця 1

Принципи системи бюджетування

Найменування принципу	[15, с. 87-88]	[4, с. 180]	[9, с. 82]	[6, с. 139]	[3, с. 268, 272]	[2, с. 49-50]	[8, с. 45]	[16]	[13, с. 270-271]	[7, с. 109]	[1]	Авторська позиція
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
адаптивності*												✓
адекватності*												✓
безперервності (безперервне складання і коригування бюджетів)		✓	✓				✓		✓			✓
взаємозв'язку елементів системи бюджетування					✓							
відповідальності			✓	✓					✓	✓	✓	✓
відповідності				✓								
врахування галузевих особливостей діяльності					✓							✓
гнучкості	✓	✓	✓		✓	✓			✓	✓		
декомпозиції				✓				✓		✓		
достовірності		✓										
дотримання постулатів теорії фінансового менеджменту							✓					
доцільності		✓										
економічності	✓	✓	✓		✓	✓			✓	✓		
ефективності									✓			
єдності (системності)									✓			
збалансованості			✓									
збільшення гнучкості системи реалізованості				✓								
зворотного зв'язку					✓							
значущості фінансових показників									✓			
зв'язок «причина-наслідок»											✓	
інтегрованості	✓	✓			✓	✓						✓
конфіденційності							✓			✓		
координації								✓		✓		
мобільності									✓			
науковості									✓			
обґрунтованості та	✓		✓		✓	✓			✓			

реальності													
оцінки		√											
періодичності			√					√	√	√			
повноти	√	√	√		√	√		√	√	√		√	
погодженості цілей									√			√	
постійності цілей				√								√	
причинності				√									
пріоритетності				√								√	
прогресивності					√								
прозорості								√					
спеціалізації								√		√			
стабільності процедур									√				
точності								√		√		√	
уніфікованість форматів, процедур і регламентів							√						
централізації								√					
цілісності				√									
якісності інформації*													√

*- запропоновані принципи

Вважаємо за доцільне здійснення бюджетування з дотриманням таких основних принципів, як:

- адекватності – відповідна тотожність отриманих результатів щодо поставлених цільових показників у бюджетному періоді;
- адаптивності – знаходження оптимальних варіантів бюджетних управлінських рішень щодо господарювання в довгостроковій перспективі;
- безперервності, тобто процес бюджетування повинен здійснюватися постійно із погодженням довго- і короткострокових цілей та утворювати єдину систему збору, обробки, аналізу інформації для виведення ефективних управлінських рішень;
- відповідальності – передбачає відповідальність та стимулювання працівників за виконання бюджетів у межах своїх повноважень з метою сприяння виконання запланованих показників;
- врахування галузевих особливостей фінансово-господарської діяльності – фінансова та організаційна структури підприємств різних галузей відрізняються своєю специфікою, а отже, потребують врахування при здійсненні бюджетування;
- інтегрованості – передбачає тісні взаємозв'язки між різними видами і рівнями бюджетів, що означає врахування завдань бюджетів вищого рівня при формуванні бюджетів нижчого рівня;
- повноти – бюджетування повинно охоплювати всі сторони діяльності підприємства в розрізі структурних підрозділів, що сприятиме відображенню всіх операцій, які спричиняють рух грошових коштів;
- точності, який означає, що всі грошові надходження та виплати, які виникають в результаті здійснення господарських операцій мають ґрунтуватись на реалістичних, обґрунтованих і деталізованих прогнозах;

- якості інформації – працівники для складання ефективних планів і бюджетів мають потребу в отриманні якісної, своєчасної, систематизованої, обліково-аналітичної інформації, що відображає реальність ситуацій.

Слід зазначити, що в категоріальному апараті системи бюджетування необхідно чітко розрізняти методи бюджетування.

Найбільш повну класифікацію методів бюджетного планування навели у своїх працях Л. О. Меренкова [12, с. 107] і О. Г. Мельник [11, с. 117], опрацювання яких дозволило виділити методи, які наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Класифікація методів бюджетного планування

Класифікаційна ознака	Методи
1	2
За способом розрахунку планових бюджетних показників	нормативний; балансовий; грошових потоків; динаміко-статистичний (екстраполяційний); економіко-математичного моделювання; оптимізаційно-варіантний; розрахунково-аналітичний
За порядком розроблення бюджетів	синхронного бюджетного планування та послідовного бюджетного планування
За рівнем пристосування бюджетного планування до змін середовища функціонування організацій	стабільного (фіксованого) бюджетного планування; гнучкого бюджетного планування; неперервного бюджетного планування
За рівнем централізації бюджетного планування	метод централізованого бюджетного планування («згори вниз»); децентралізованого бюджетного планування («знизу вгору», або метод бюджетних замовлень); зустрічного бюджетного планування (комбінований)
За вихідною базою бюджетного планування	метод бюджетного планування з нульовою базою та метод бюджетного планування на базі попередніх бюджетів (від досягнутого): нарощування; пріоритетний; факторний; коефіцієнтний (індексний)
За вибором об'єктів бюджетного планування	метод поопераційного бюджетного планування; метод бюджетного планування за центрами відповідальності; метод бюджетного планування за видами бізнесу; проектно- та програмно-цільовий метод бюджетного планування; змішаний (матричний) метод бюджетного планування

Джерело: складено на основі [12, с. 107; 11, с. 117].

На нашу думку особливу увагу слід звернути на методи бюджетного планування за способом розрахунку планових показників, оскільки, саме від точності та обґрунтованості бюджетних показників будуть залежати результати їх виконання та ефективність діяльності підприємства в цілому. Крім цього, вважаємо за доцільне виділення у вказаній групі ще двох методів – експериментально-дослідного, що дасть змогу враховувати специфіку промислових підприємств через формування бюджетних показників на основі

проведених експериментальних дослідів; та комплексного, оскільки, застосування на практиці методів у чистому вигляді має свої недоліки, а їх поєднання дозволить ефективніше здійснювати процес бюджетування. Аналіз характеристики методів цієї групи наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Характеристика методів бюджетного планування за способом розрахунку планових бюджетних показників

Методи	Зміст	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Нормативний	Обчислення планових показників на основі встановлених норм і нормативів формування та використання ресурсів	Простота і точність розрахунків бюджетних показників за наявності науково-обґрунтованих та ринково-адаптованих норм	Потребує якісної системи норм і нормативів та постійного їх перегляду
Економіко-математичне моделювання	Кількісна оцінка залежності між показниками бюджетів та факторами, що на них впливають через систему функціональних та кореляційних зв'язків	Передбачає врахування зовнішніх та внутрішніх чинників, що забезпечує більшу точність методу	Великі витрати часу, потреба у використанні спеціального програмного забезпечення та висококваліфікованих розробників бюджетів
Оптимізаційно-варіантний	Формування кількох варіантів планових розрахунків та вибір на їх основі найбільш оптимального	Можливість альтернативного вибору варіанту бюджетних показників відповідно до поставлених цілей	Підготовка різних варіантів потребує додаткового часу та високої кваліфікованості розробників бюджетів
Грошових потоків	Передбачає розробку графіку руху грошових коштів із можливістю бюджетування всіх доходів і витрат	Здатність акумулювання і цільового розподілу коштів, тобто маневрування ліквідністю підприємства	Складність прогнозування грошових надходжень у зв'язку із низькою передбачуваністю зовнішнього середовища

Балансовий	За допомогою побудови балансів урівноважується наявність та потреби в ресурсах	Досягається збалансований та ефективний розподіл доходних і витратних показників	Збільшення затрат часу та праці через потребу в застосуванні відповідної облікової інформації
Динаміко-статистичний (екстраполяційний)	Аналіз динаміки бюджетних показників у попередніх періодах та перенесення тенденцій їх зміни на прогнозований період	Є достатньо точним за умови наявності тенденцій зміни показників	Не враховує майбутні умови діяльності, які можуть відрізняти від умов попередніх періодів
Розрахунково-аналітичний	Розрахунок бюджетних показників здійснюється із застосуванням аналізу результатів за попередній період, індексних змін та експертних оцінок щодо їх подальшого розвитку	Застосування комплексних заходів для забезпечення високої аналітичності інформації щодо формування бюджетних показників	Експертна оцінка носить суб'єктивний характер і не охоплює всі умови господарювання
Експериментально-дослідний*	Розробка планових бюджетних показників здійснюється на основі проведення та вивчення результатів експериментів і дослідів із урахуванням досвіду експертів	Дає можливість врахувати специфіку галузі через проведення експериментів з метою формування науково-обґрунтованих показників	Потребує затрат часу, праці, коштів та висококваліфікованих працівників
Комплексний*	Застосування декількох методів розрахунку планових показників одночасно	Більш точне обчислення показників та можливість пристосування до специфічних галузевих особливостей	Потребує додаткових затрати часу, праці, програмного забезпечення та висококваліфікованих працівників

Джерело: складено на основі [10, с. 45-46].

* – запропоновані методи

Погоджуємося з думками науковців, які вважають, що на вибір методів бюджетного планування впливають такі чинники: розмір підприємства; етап життєвого циклу підприємства; стабільність середовища функціонування; рівень розвитку бюджетної системи на підприємстві; особливості внутрішньо-організаційної побудови; рівень централізації управління на підприємстві; наявність розробленої внутрішньо-організаційної системи норм; рівень диверсифікації діяльності; рівень кваліфікації працівників, залучених до бюджетного процесу; рівень застосування сучасних інформаційних технологій і програмного забезпечення [10, с. 45-46].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало можливість систематизувати принципи та методи бюджетування, а також здійснити їх уточнення з метою обґрунтування системи бюджетування як системи управління процесом формування витрат підприємства.

Список використаних джерел

1. Барабаш А. О. Переваги та недоліки бюджетування суб'єктів господарювання в Україні [Електронний ресурс] / А. О. Барабаш, Р. С. Квасницька // Інноваційний потенціал Української науки – XXI сторіччя : матеріали дванадцятої всеукраїнської науково-практичної конференції. – 2011. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/12/barabash.php>.
2. Бень Т. Г. Бюджетування як інструмент удосконалення системи фінансового менеджменту підприємств [Текст] / Т. Г. Бень, С. Б. Довбня // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 48-55.
3. Вербовецька С. Г. Принципи бюджетування підприємства [Текст] / С. Г. Вербовецька // Економічний простір. – 2008. – № 19. – С. 267-273.
4. Долішня Т. І. Бюджетування як один із інструментів ефективного формування та управління витратами [Текст] / Т. І. Долішня // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 7. – С. 179-183.
5. Дугельный А. П. Бюджетное управление предприятием [Текст] / А. П. Дугельный, В. Ф. Комаров. – М. : Дело, 2004. – 432 с.
6. Жадько К. С. Особливості впровадження технологій бюджетування на підприємствах різних видів діяльності [Текст] / К. С. Жадько, Ю. Г. Горященко // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2008. – № 2. – С. 137-142.
7. Квасницька Р. С. Теоретичні аспекти та принципи ефективного бюджетування на підприємствах [Текст] / Р. С. Квасницька, С. О. Джерелейко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 3. – Т. 1. – С. 105-110.
8. Ковтун С. Є. Бюджетування на сучасному підприємстві, або як ефективно управляти фінансами [Текст] / С. Є. Ковтун. – Х. : Фактор, 2005. – 340 с.
9. Мамчур Р. М. Впровадження сучасної системи бюджетування у вітчизняних підприємствах [Текст] / Р. М. Мамчур // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 81-87.
10. Мельник О. Г. Методи бюджетного планування [Текст] / О. Г. Мельник // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 37-46.
11. Мельник О. Г. Формування системи бюджетування та збалансованої системи індикаторів діяльності підприємства : теоретичні засади та методичні положення (на прикладі машинобудування) [Текст] : монографія / О. Г. Мельник. – Л. : Укрпол, 2008. – 240 с.

12. Меренкова Л. О. Критичний аналіз системи методів бюджетного і фінансового планування на підприємстві [Текст] / Л. О. Меренкова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – № 26. – С. 106-109.
13. Меренкова Л. О. Обґрунтування системи принципів бюджетування на підприємстві [Текст] / Л. О. Меренкова // Коммунальное хозяйство городов: научно-технический сборник. – 2009. – № 87. – С. 266-272.
14. Онищенко С. В. Бюджетування в системі фінансового управління підприємством [Текст] / С. В. Онищенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 6. – С. 42-51.
15. Харко А. Ю. Бюджетування у процесі управління фінансовою діяльністю підприємства [Текст] / А. Ю. Харко // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 87-91.
16. Холодницька А. В. Стан, завдання, проблеми та перспективи впровадження бюджетного методу управління в діяльність сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / А. В. Холодницька // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2010. – № 43. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2010_43/18.htm.

Пятничук И. Д. Систематизация подходов к определению принципов и методов бюджетирования

В статье исследованы вопросы определения системы бюджетирования в современных рыночных условиях как самостоятельной системы. Обоснованы основные задачи необходимы для внедрения системы бюджетирования. Проведен анализ литературных источников по определению принципов бюджетирования. Проведена систематизация принципов бюджетирования и их уточнения. На основе проведенного исследования выделены принципы, которых целесообразно придерживаться при осуществлении бюджетирования. Обработано классификацию методов бюджетного планирования. Охарактеризованы методы бюджетного планирования по способу расчета плановых бюджетных показателей. По результатам проведенного исследования выделены дополнительные методы, которые будут учитывать специфику промышленных предприятий.

Ключевые слова: бюджетирование, планирование, принципы бюджетирования, методы бюджетного планирования, бюджет, предприятие.

Piatnychuk I. D. Systematize approaches to defining principles and methods budgeting

In the article investigational issues the definition of budgeting in the current market conditions as an independent system. The basic tasks necessary for the implementation system of budgeting. The analysis of the literature concerning the definition of budgeting principles. Systematize the principles of budgeting and their specification. Based on the research singled out the principles to observed during implementation budgeting. Processed classification methods of budget planning. Characterized of budget planning methods in the way of calculating the planned budget indicators. The results of the research identified additional methods that take into account the specific industry.

Keywords: budgeting, planning, budgeting principles, methods of budget planning, budget, enterprise.

